

על איזה נס מברכים ברכת שעשה לי נס, והאם ניצולי אנטבה צריכים לברך?

למדנו בברכות נ"ד, א שהרואה מקום שנעשה לו בו נס מברך עליו שעשה לי נס במקום הזה. הדברים נפסקו בשו"ע או"ח סימן רי"ח ס"ד. והשאלה העיקרית הצריכה הכרעה היא על איזה סוג נס מדובר. בגמרא שם הוזכרו שלשה מקרים:

"ההוא גברא דהוה קא אזיל בעבר ימינא, נפל עליה אריא, אתעביד ליה ניסא ואיתצל מיניה.. ומר בריה דרבינא הוה קאזיל בפקתא דערבות וצחא למיא, אתעביד ליה ניסא איברי ליה עינא דמיא ואישתי. ותו, זמנא חדא הוה קאזיל ברסתקא דמחוזא ונפל עליה גמלא פריצא, איתפרקא ליה אשיתא, על לגוה".

בסעיף ט כותב השו"ע:

"יש אומרים שאינו מברך על נס אלא בנס שהוא יוצא ממנהג העולם; אבל נס שהוא מנהג העולם ותולדתו, כגון שבאו גנבים בלילה ובא לידי סכנה וניצול וכיוצא בזה, אינו חייב לברך ויש חולק, וטוב לברך בלא הזכרת שם ומלכות".

מקור הדעה הראשונה, כפי שהביא בב"י הוא אבודרהם:

"כתב ה"ר דוד אבודרהם בשם הרא"ש מלוניל שאין מברכין על נס אלא בנס שהוא יוצא ממנהג העולם אבל נס שהוא מנהג העולם ותולדתו כגון שבאו עליו גנבים בלילה ובא לידי סכנה וניצל וכיוצא בזה אינו חייב לברך".

מקור הדעה השנייה¹ ופירושה צריך בירור כמו"ש המג"א בסקי"ב:

"לא מצאתי מי שחולק דהיאך יעלה על הדעת להקרא נס דבר שהוא בדרך הטבע". ובביאור הגר"א כתב: "דבריו תמוהין דא"כ כל חולים ויולדות צריכים תמיד לברך וכן יוצאי יריכן וא"כ כל א' חייב לברך תמיד".

והסביר בביאור הלכה:

"ולפי מה שכתב בתשובת רדב"ז ח"ג סי' תקע"ב והובאה בנשמת אדם ניחא קושיתו דבוודאי כגון יולדת או חולה ליכא למ"ד שאין זה נס כלל [שרוב

* פורסם בקובץ אבקת רוכל גליון י"ג ניסן תשפ"א

1. יעוין במג"א ובגר"א, ובאליה רבה כתב: "במג"א [ס"ק יב] תמה דאין מי שחולק להיקרא נס דבר שהוא בדרך הטבע, ומ"ש ב"י בשם הריב"ש [סו"ס שלז] היינו לומר כשנעשה לו נס צריך לברך גם הגומל, אבל בדבר שמנהג העולם פשיטא דאין לברך שעשה לי נס ע"כ. ולענ"ד מדכתב הריב"ש וכיוצא בנסיים אלו אלמא דגנבא ונפל כותל ניסיים קרא להו".

חולים ויולדות לחיים] ואנן לכו"ע נס בעינן, רק דלשיטה א' בעינן דוקא שהנס של הצלה יהיה דוקא למעלה מדרך הטבע כנסי אבותינו ולשיטה ב' כל דבר שמזמין ה' ברגע זו בדרך התולדה ג"כ מקרי נס כגון שבאו גנבים או גזלנים.. וקרוב שיהרגוהו ונזדמנו בני אדם או סיבה אחרת שנתפחדו וברחו מחמת זה אף על פי שלא היה כאן שינוי בטבע מ"מ נס הוא שהזמין הקדוש ברוך הוא לשעה זו".

נמצא שהדיון בהלכה זו הוא על אופן ההצלה, וישנה מחלוקת מה נקרא נס, הדעה עיקרית מצריכה למעלה מדרך הטבע. דוגמא לנס כזו בדורותינו דוגמא לנס כזה בזמננו הביא בברכת ה' [ח"ד עמוד תס"ד] ממעשה בבבא סאלי שאמר שיש מעין בקרבת מקום מסוים, ומצאוהו, ואח"כ נעלם, או כמו שסיפר הרב אשר וייס על רבו הרבי מקלויזבורג [ירחון האוצר ה']: "בצעדת המוות הארוכה שבשלב האחרון של השואה, כאשר הנאצים הוליכו אותם מעיר לעיר, הם חנו בלילה ליד נהר, וברשעותם הנוראה הנאצים אמרו לאנשים היו צמאים ויבשים כסלע, ומים לא באו לפיהם במשך ימים שמי שיעבור את הקו ייהרג מיד, וחנו 300 מטר מהמים. היו יהודים שלא יכלו לשלוט ברוחם שרצו למים ונקטלו ביריה. הרבי אמר לכולם לשבת במקומם ולחפור, וה' יעשה נס. כולם ישבו וחפרו, ויצאו למים מים, ושתו לרוייה".

אולם ישנה מחלוקת משמעותית נוספת, וכדלקמן. האם סוג הצרה קובע או סוג ההצלה

המ"ב העוסק באופן ההצלה, הולך בכך לשיטתו, שכן בהסבר הדעה הראשונה כתב [סק"ט] מהו יוצא ממנהג העולם: "כגון עובדא דנזכר בש"ס באחד שהלך במדבר והיה בסכנת מיתתו מחמת צמא ואיתרחיש ליה ניסא ונפק ליה מעין מים וכיוצא בזה ולגבי נס שהוא מנהג העולם כתב בסק"ל:

"וניצול - ג"כ כדרך מנהג העולם דהיינו שצעק לעזרה או שנזדמנו ב"א שם וברחו".

ובשער הציון סק"ז הרחיב את היריעה ובאר שנקט כאן שלא כמג"א, לפיו ההבדל בין שני סוגי הניסים הוא בצורת הסכנה.

וכך כתב המג"א בסק"א בהסבר נס היוצא ממנהג העולם: "כגון שנפל עליו אריה או גמלא פריצא", וכתב על כך בשעה"צ:

"ומהמגן אברהם בסעיף קטן י"א נראה לכאורה דלדידה לא קאי מנהג של עולם אהצלה אלא על הסכנה, דאם הסכנה היה דבר שאינו מנהגו של עולם,

כגון שנפל עליו חיה, מקרי נס אף על גב שהצלה היה בפשוט בלא נס, כגון שברח ממנה או שנתקבצו הרבה בני אדם והבריחו אותה, אף על פי כן מקרי נס אפילו לדעה ראשונה, אכן כשנפלו עליו גנבים, זה מקרי מנהגו של עולם, ולהכי אין מברכין, אכן מאבודרהם מוכח כמו שפירשתי".

למד כן הח"ח מדברי אבודרהם המובאים בבית יוסף שהם מקור דברי השו"ע. וז"ל אבודרהם:

"דוקא בנס שיוצא ממנהג העולם כגון מעברות הירדן והים וכמד בריה דרבינא דנפיק ליה עינא דמיא, אבל נס שהוא ממנהג העולם כגון שבאו לו גנבים כו', וא"ת פורים שהיה נס כמנהג העולם ומברכין, ואיכא למימר דהתם נמי יצא ממנהג העולם שבטל כתב המלך הפך דת פרס ומדי, ועוד שהרג פ' אלף מאומתו עבור אהבת אשה ואין זה מנהג העולם, ובחנוכה מפני פך השמן" עכ"ל.

משמע מהדברים שמוקד העניין הוא צורת ההצלה. ושמא י"ל שתמיהת המגן אברהם על היש מי שחולק קשורה להבנתו שהעיקר הוא אופן הסכנה ולא ההצלה, ועל כך תמה שאי אפשר שכל דבר הקורה באופן טבעי, יחשב נס, אך למ"ב כאמור, החילוק הוא באופן ההצלה, ו"כל דבר שמזמין ה' ברגע זו בדרך התולדה ג"כ מקרי נס", מה שלא יכול להאמר לדעת המג"א וצ"ב².

ולדעת המגן אברהם יש לשאול: "וא"ת אי הכי למאי אצטריך תלמודא לאשמועינן הני עובדי, דהוה בהו שינוי טבע, תיפוק ליה בלא"ה מיבעי ליה לברוכי שניצול מסכנת נפש כגון גמלא פריצא וצמאון, דאית בהו סכנתא" [לשון המור וקציעה סימן ריח, ותירוצו]: "י"ל ל"ד הריב"ש מאן לימא לן דהוה סכנתא ממש, דילמא צערא בעלמא הוה, ולא הוי בעי ברוכי, אי לאו משום דאתרחיש ליה ניסא בשינוי מנהגו של עולם, מלבד שי"ל דאין הכי נמי דלא אצטריך ליה אלא מעשה שהיה כך היה".

דעת החיי אדם

החיי אדם [נשמת אדם ס"ה, א] סבר בתחילה כדעת המ"ב, אך כתב:

"וצ"ע שהרי אמרינן ריש הרואה ההוא גברא דהוה אזיל נפל עליה אריה אתעביד ליה ניסא ואיתצל, א"ל רבא כי מטית להתם אמור ברוך שעשה

2. כתב בשבט הלוי חלק ז סימן כח: "ושיטת המג"א שם לא ברורה כ"כ דקרי ב..ס"ק י"א נפילת חי' וגמלא פריצא נס שלא כדרך הטבע דר"ל שהסכנה הי' שלא כדרך הטבע, ובס"ק י"ב דעת המג"א דהיכא דסכנה דרך הטבע צריך שיהיה הנס שלא כדרך הטבע, הדברים באמת דחוקים". נראה שהבין בדברי המג"א בסק"ב שאופן ההצלה, יכול להיות סיבה נוספת לברכה, בשונה ממש"כ למעלה, שעסק רק באופן הסכנה וצ"ב.

לי נס כו', והרי שם לא נזכר כלל דהצלה היה בדרך נס כרבינא, רק שניצול, ואפילו הכי אמר רבא שיברך, והביאו הרי"ף והרא"ש³.

וכתב על דבריו בשעה"צ:

"וראיתי בנשמת אדם שגם הוא כתב בתחלה כדברינו, אכן אחר כך חזר מזה ממעשה דארי שהובא בגמרא, ולעניות דעתי אינה ראייה כלל, דהא אמר שם דאתעביד לה ניסא, משמע דהיה שם איזה נס ולא פירש הש"ס מה היה".

עוד הביא בנשמת אדם ראייה לחזרתו, מדברי הריב"ש שהזכיר נפילת כותל על האדם כסיבה לברכה על נס, משמע שלא משנה איך ניצל והעיקר שהסכנה היתה דבר שאינו מנהגו של עולם. וגם על כך ענה בשעה"צ:

"גם מה שהביא שם ממעשה דריב"ש דמוכח דלכולי עלמא כשנפל עליו כותל מקרי נס, לעניות דעתי לכולי עלמא מקרי זה נס גמור, דדמי לנפל לגוב של אריות, [ובענין הצלה מדריסת שור, יהיה תלוי באיזה אופן היה ההצלה, אם היה בדרך נס גמור או במנהגו של עולם כגון על ידי בריחה וכיוצא בו].

וכן פסק גם הבן איש חי [שנה ראשונה פרשת עקב י"א]:

"מי שנעשה לו נס באיזה מקום, דבר שהוא יוצא ממנהג העולם ותולדתו, כגון שנפל עליו כותל, או תקרה, או אבן גדולה, וכיוצא בזה שבדרך הטבע ראוי שימות, וניצול מן המיתה, ה"ז מברך בכל עת שיגיע לאותו מקום, בא"י אמ"ה שעשה לי נס במקום הזה".

השלכות למחלוקת במקרי הצלה שאינם חורגים מהטבע

נפ"מ בין שתי השיטות תהיה במקרה שקרה לבתו של החיי אדם. בנשמת אדם שהובא בשער הציון הוזכר הדבר בקיצור:

"ולכן צויתי לבתי שנפלה עליה החומה שבכל זמן שלא תראה אותו מקום ל' יום, כשתבא לשם תברך שעשה לי נס בשם ומלכות, וכן כל יוצאי יריכה בניה ובנותיה יברכו שעשה נס לאמנו במקום הזה ובני בנים יברכו שעשה נס לאבותי או לאבותינו אם יהיו רבים, ולשאר בני ביתי אף שכלם היו בסכנה ועמדו שם סמוך לנפילת החומה וכלם נפצעו קצת, כיון שלא היו בסכנת מיתה ממש לא יברכו ברכה זו, וברוך ה' אשר הציל אותנו".

3. בשו"ת איש מצליח ח"ב סימן י"א התקשה לקבל את הבנת המ"ב בנשמת אדם וכתב: "לע"ד על הסכנה לא אמרה אדם מעולם, רק על ההצלה.. אבל דברי הנשמת אדם כך הם, דמעיקרא ס"ד שאינו מברך עד שתהיה ההצלה בדרך נס גלוי ממש שאי אפשר לתלותו במקרה כלל.. ושוב מסיק שלא נתכוון הרד"א למעט אלא גנבים, אבל כל שהיה קרוב מאוד חלילה למיתה.. בדרך טבע וניצול, הכל בכלל הצלה בנס יוצא ממנהג העולם ומברך".

ובחיי אדם במקום אחר [קנ"ה, מ"א] הרחיב ותאר בצורה המבהירה שההצלה לא הייתה באופן על טבעי:

"וכן אנו עושים על הנס שנעשה לנו בשנת תקס"ד אור ליום ט"ז כסליו, שהיתה הריגה בחצר שאני דר בו מחמת הבערה שיצאה ללהב מן פולווער (אבק שריפה) ונפלו כמה בתים בחצר וגם בית אחד שלי. ומחדר שהיו שם כל בני ביתי, נפל ב' חצי חומות וקורה אחת. והחומה נפל על בתי וויטקע, עד שהיה כפסע בינה לבין המות.. וה' יתברך ברחמיו וחסדיו חשב לנו הדם כקרבת לכפר, והצילנו ונשארנו כולנו בחיים".

נפ"מ נוספת אפשרית כתב בשבט הלוי ז, כ"ח:

באחד "שקרה לו שהלך הוא וחבירו על נהר שנעשה קרח ונשבר הקרח תחתיו והיה בסכנה עצומה, לולי שהקב"ה עזר שחבירו הצילו, ולא נשבר שוב הקרח.. יותר נראה מש"כ בנשמת אדם שם דכל היכא דהסכנה בטוחה ז"א שהיתה סכנת מות בטוחה וניצל מזה זהו כבר בגדר נס כיון שעפ"י טבע אין מוציא ממצב סכנה זה, הגם שההצלה עצמה לא היתה ע"י שינוי הטבע ממש"⁴.

ולהבנתו, לדעת המ"ב צריך נס יוצא מגדר הטבע, אך הוא פוסק כנשמת אדם. לעומתו בשו"ת להורות נתן [ה, י"א] שנשאל על אותו מקרה פסק לא לברך בשם ומלכות, שלא כנשמת אדם:

"ותבנא לדינא בנדון דידן, דלדעת הריב"ש (סי' של"ז) דנראה דס"ל שאם באו גנבים או שודדי לילה וניצול מהם הוי בגדר נס ומברך עליו עיין שם.. ולדעה זו ודאי שמברכין בנדון דידן. אבל לשיטת הר"א מלוניל דאין מברכין אלא על הנס היוצא ממנהג העולם, נראה דבנדון דידן לא שייך לברך, דאע"ג דההצלה היתה בדרך מופלאה שחבירו שכב על הקרח והוציא, והקרח היה עלול להשבר, וגם שהיה ביכולתו לצאת מן המים הקרים כשהוא לבוש בבגדיו שנספגו במים, אשר כובד המים מושכו למטה, ואין ספק שהצלתו היתה בדרך פלאית, ומכל מקום אין לומר שהוא יוצא ממנהג העולם למעלה מן הטבע, כי השי"ת נתן לו ולחבירו כוח ואומץ בדרך הטבע לצאת מן המים, ולשיטה זו אין לברך".

4. "וכגון מי שנפל עליו בית או חומה גדולה שבדרך הטבע אין הצלה מזה, ולפעמים רואים ששאר בני אדם ר"ל נהרגים כולם ואחד יוצא בלי פגע וכיו"ב, בודאי זה נס גמור ומש"כ מג"א ס"ק י"ב דהאיך יעלה על הדעת להקרא נס דבר שהוא בדרך הטבע, ולפי הבנת המ"ב ר"ל דוקא חוץ ונגד הטבע ממש זה עצמו צע"ג דסוגיית חז"ל והלשון אינו כן, אבל כדברי הנשמת אדם הוא עיקר, וכיון דהגאון חיי אדם בנ"א כותב שהורה כן הלכה למעשה, וכן הגאון יעב"ץ במו"ק סי' רי"ח ובסוף ספרו שם חולק מאד על המג"א ועביד עובדא בנפשי' לברך על נס טבעי, בעניותי דהכי נקטינן".

האם לדעת המשנה ברורה צריך יוצא מגדר הטבע ממש

עד כה למדנו שנחלקו הפוסקים האם צריך סכנה בטוחה או הצלה בדרך נס. אולם גם לדעה שצריך הצלה ניסית יש צורך לברר מה גדר הדבר.. בספר מעדני אשר סימן קכ"א העיר שגם המ"ב המצריך יציאה מדרך הטבע, בהצלה ולא בסכנה, מצריך לברך אף במקרים שאינם חריגה גמורה כדבריו למשל בשעה"צ סקכ"ו שאם נפל עליו כותל מקרי נס גמור, ובסקכ"ח הסכים שאם נפלה עליו אבן או עברה עליו עגלה נקרא נס גמור למרות שיכול להיות לזה הסבר טבעי וכתב "נראה דמש"כ המשנה ברורה דבעינן דההצלה תהיה דרך נס היינו דההצלה תהיה ע"י הסתברות רחוקה, ובכל הני.. היות וברוב רובם של המקרים מתים מדבר זה, ואצלו היה מקרה חריג נחמת צירוף מקרים נדיר זה מקרי יוצא מדרך העולם"⁵.

כמה מחברים עמדו על נקודה זו בדברי המשנה ברורה ופקפקו בה

עמד על נקודה זו בשו"ת איש מצליח [ה"ב סימן י"א], והוא תמה על המ"ב שכן בתשובה לראיית הנשמות אדם מהריב"ש, "השיב דכשנפל עליו כותל עליו לכו"ע מיקרי נס גמור דמי לנפל לגוב של אריות, ובדריסת שור תלוי אם הייתה ההצלה בדרך נס גמור או ע"י בריחה וכיוצא.. ועפ"ז קבע במ"ב.. דברי החיי אדם שאם נפלה עליו אבן וכיו"ב או שעברה עליו עגלה טעונה שבדרך הטבע היה מת וניצול מברך, וביאר בשער הציון שזהו גם לדעה א' בשו"ע... דגם זה הוא נס גמור דדמי לנפל לגוב של אריות" והעיר האיש מצליח "ערבך ערבא צריך, דהא איתא בגמרא דברכות.. נפל לגוב אריות אין מעידין עליו שמת.. " והאריך בזה⁶ וכתב עוד "וכן מה שנסתפק הרב שם בשער הציון אות כ"ט בנפל מן הסולם, אם אפילו לדעה ראשונה מברכין כל שהיה בגובה מקום.. לפי האמור פשוט שאין לברך" כיון ש"יש לתלות חלילה במקרה".

5. מעניין לציון שלדעת הלהורות נתן אף המ"ב יודה במקרה הנזכר לעיל: "אף למאי שכתב המשנה ברורה ..הנה התם כבר פגע בו הדבר הממית, דהיינו שכבר נפל עליו האבן שיש בה כדי להמית, וכן שעבר עליו עגלה טעונה או שדרסו שור או שנפל לגוב אריות שהסיבה הממיתה כבר פגע בו, ואם ניצול הרי זה נס. אבל בנדון דידך, עצם הנפילה למים אינה ממיתה, אלא אם אינו יכול לצאת משם זוהי סיבת המיתה, וכיון שהקדים לצאת א"כ עדיין לא פגע בו הדבר הממית נמצא דמה שיצא חי אינו דבר היוצא ממנהגו של עולם, כיון דעדיין לא פגע בו הסיבה הממיתה. ובגוב האריות אם האריות רעבים הרי זה כפגע בו סיבה הממיתה כי אין מידם מציל. - [אף שכתבנו לעיל להשוות את הדעות מ"מ מידי ספיקא לא נפקא] ולפ"ז ודאי שאין לברך בנדון דידך".

6. גם בשו"ת להורות נתן דלקמן האריך בעניין גוב אריות: "ומה שהבאנו לעיל דברי המשנה ברורה (סי' רי"ח שער הציון אות כ"ו כ"ח) דבנפל לגוב אריות הוי נס גמור ופשיטא דמברך, הנה למד כן מהא דאיתא שם (סעיף ז') דהרואה גוב האריות של דניאל מברך שעשה נס לצדיקים במקום הזה. ברם הרי ביבמות (קכא א) איתא נפל לגוב אריות אין מעידין עליו, ופירש"י שם ד"ה אגב איצטא גוב אריות רחב הוא ואין עומד עליהן ופעמים שאינם רעבים ואין אוכלין אותו, ובתוס' שם (קכא ב) ד"ה אין מזכירין מעשה נסים כתבו, דבנפל לגוב אריות אינו ממש מעשה נסים אלא יש לתלות שאינם רעבים עיין שם. וא"כ לאו בכל

וכן תמה בשו"ת להורות נתן [חלק ח סימן יא]:

"וראיתי במשנה ברורה (סי' רי"ח סקל"ב), שאם נפל עליו אבן וכיו"ב או שעבר עליו עגלה טעונה שבדרך הטבע היה שימות עי"ז וניצול, כשיגיע לאותו מקום יברך, וכתב בשער הציון שם (אות כ"ח) דאפילו להשיטה דבעינן נס גמור גם זה נס גמור הוא דדמיא לנפל לגוב אריות עיין שם. ולענ"ד צריך עיון, דמלשון היש אומרים שבתשובת הראב"ד הנ"ל שאין לברך "אלא על נס חדש שהוא מעשה שמים כמקום שנעשו בו נסים לאבותינו ונס דגמל דפרקא ליה אשיתא וערבות דאתיליד ליה עינא דמיא", משמע דבעינן שיהא נולד דבר חדש בדרך נס אשר נראה בחוש שהוא מעשה שמים, ויש בו שינוי מעשה בראשית, אבל בנפל עליו בית ליכא היכרא של שינוי הטבע. ואפילו בנפל לגוב אריות ליכא היכרא וכדאיתא בסנהדרין (נט א) ברבי תנחום דשדיוה לביבר ולא אכלוה ואמר ההוא צדוקי האי לא אכלוה משום דלא כפין הוא עיין שם. [ועיין עוד לקמן אות ט']. וכיון שכתב הרדב"ז לחוש לדעה זו, א"כ מספיקא אין לברך אפילו בכהאי גוונא. והא דאמר בברכות (נד א) דבנפל עליו אריה דהוי נס ומברך, היינו משום דהתם נפל עליו אריה שרצה לטרפו וחזינן דהוי כפין, וניצל בדרך נס גלוי, הא לאו הכי אין זה שינוי במעשה בראשית, ומספיקא אין לברך"

אבל עכ"פ לדעת המשנה ברורה משמע שאין צורך בנס הצלה החורג מגדרי הטבע כדי לברך.

ויש הבדל בין הגדרת האיש מצליח לפיו אין לברך 'כל שיש לתלות חלילה במקרה', ומעבר לזה מברכים, לבין הלהורות נתן המעלה מלשון הראב"ד הגדרה: 'שיהא נולד דבר חדש בדרך נס אשר נראה בחוש שהוא מעשה שמים, ויש בו שינוי מעשה בראשית'. וראה לקמן, שגם הוא חוכך להגדיר אחרת, עקב דברי אבודרהם.

האם יש ראייה מדברי אבודרהם לדעת המ"ב

כפי שהוזכר, לכאורה משמע מדברי אבודרהם, שאין צורך בשינוי סדרי בראשית, שכן בהסברו מדוע מברכים בפורים שעשה ניסים, הזכיר שני ניסים שאינם כאלו "שבטל כתב המלך הפך דת פרס ומדי, ועוד שהרג שמונים אלף מאומתו עבור אהבת אשה ואין זה מנהג העולם", אולם יש להעיר [ועמד על כך הרב אריאל אדרי בספר שחר אהללך סימן כ"ו] שביחס לחנוכה כתב אבודרהם: "בחנוכה לאו משום

גוונא הוי נפל לגוב אריות בגדר נס, ורק בדניאל הוי נס גלוי, וכדאיתא בקרא (דניאל ו' כ"ה) ואמר מלכא והיתיו גובריא אלך די אכלו קרצוהי די דניאל ולגוב אריותא רמו אינון בניהון ונשיהון ולא מטו לארעת גובא עד די שליטו בהון אריותא וכל גרמיהון הדיקון, ומבואר דהאריות היו רעבים שהרי אכלו מיד את אוכלי הקורצא על דניאל, ורק דניאל ניצל בנס גלוי שלא אכלוהו האריות הרעבים, אבל בלא"ה לא הוי נס גלוי".

מעשה דיהודית מברכין שעשה נסים אלא משום פך השמן שהי' חתום בחותמו של כ"ג ולא הי' להדליק אלא יום אחד ונעשה בו נס והדליקו ממנו ח' ימים שהי' כמעשה אליהו ואלישע". משמע שצריך חריגה מדרך הטבע, וכיצד כתב על פורים מש"כ? ונשמע מזה שהניסים שכתב בפורים שמקומם בהחלטות של המלך, נחשבים חריגה מהטבע⁷, אבל התרחשות מלחמתית וכדומה, לא.⁸ ולפי זה צ"ל בדעת המשנה ברורה שהדוגמאות בהם כתב לברך כנפילת כותל והצלה מדריסת שור, אין להסבירם כמו נצחון במלחמה ולכן נחשבים יציאה מדרך הטבע.

גם בשו"ת להורות נתן הנ"ל, כתב לאור דברי אבודרהם:

"יתכן לומר דאפושי פלוגתא לא מפשינן, ולכן יש לנו להשוות את שיטת היש אומרים שבתשובת הראב"ד עם שיטת רבינו אשר מלוניל המובא באבודרהם, וכיון דרבינו אשר כתב דעל נס פורים מברכים משום שההצלה היתה שלא כמנהג העולם וטבעו, דמה שבטל כתב המלך והרג קרוב לשמונים אלף מאומתו אין זה מנהג העולם עיין שם, ומשמע דס"ל דאף שאין זה שינוי במעשה בראשית מ"מ מברך כיון שאינו מנהגו של עולם וטבעו, א"כ יש לומר דגם היש אומרים שבתשובת הראב"ד מודים לזה, דהיכי שהנס היה באופן שלא ממנהגו של עולם שפיר מברך ואף אם ליכא שינוי במעשה בראשית, וא"כ גם כשנפל עליו בית וניצל דהוי שינוי ממנהגו של עולם, אף שאינו שינוי במעשה בראשית, שפיר מברך, וכמש"כ המשנה ברורה..".

7. הסביר זאת הרב הלל פבזנר [המאור שנה כ"ט חוברת ב']:

"נמצינו למדין שישועה והצלה שבאה ע"י הנהגת אדם שלא כמנהג הרגיל דינים כדבר שנעשה שלא כדרך הטבע ודבר זה מקורו בגמרא סנהדרין פ"ב ע"ב א"ר יוחנן ששה נסים נעשו לפנחס אחד שהיה לזמרי לפרוש ולא יפרש ושהיה לו לדבר [לזעוק לאנשי שבטו לסייעו רש"י] ולא דבר.. הרי שזה שלא נהג זמרי כמנהג העולם שנשמרים מאד לנפשם נחשב לנס, ואע"פ שיש למצוא טעמים להנהגתו שנסתמא לא ידע כלל ההלכה שקנאים פוגעים בו שהרי נתעלמה הלכה זו ושדוקא בשעת מעשה ואפשר שלא הרגיש כלל שפנחס בא להרגו, וחשב כאנשי שבטו שהניחו לפנחס ליכנס שאף הוא לעשות צרכיו נכנס, וע"כ לא נזהר ממנו, אלא שמכל מקום כיון שהיה לו לחוש וליזהר נחשב לנס מה שלא נזהר ולא קרא לעזרה וכן גם מ"ש הרא"ש מלוניל בענין הנהגת אחשוורוש אינו רחוק כ"כ מהשכל שמכיון שהכתב היה ע"י שצוה המן והוא הרג אותו מפני כמה דברים הוכרח לבטל אותו בכל אופן שיוכל, וכן גם זה מה שהניח להרוג רבבות מהאומות אינו רחוק כ"כ ממעשי מלכים אחרים, ובפרט שהיו מאומתו של המן וכל זה הרי מלווש בטבע שאסתר הזמינה את המן כדי לקנאותו במלך וכו', ומ"מ נחשב לתוקפו של נס מה שאחשוורוש הרגיש וראה על ככה ונדדה שנתנו וכו' ע"י בגמ' מגילה ט"ו וי"ט"

8. וראיתי מי שכתב שהניצחון בחנוכה אינו עומד בפני עצמו, שכן גם אחריו היו, וכן שאפשר לפרשו כדבר טבעי, ונס פך השמן הוא שמלמד גם על הניצחון הצבאי שהוא בעל משמעות וכבר עמדו רבים על הקשר בין הניסים ועל הלימוד מפך השמן לנס המלחמה [ראה למשל במהר"ל בספר נר מצווה] ולכן צוין הוא וצ"ב.

הכל מודים שאצבע אלוקים היא

הגדרה נוספת מצינו בט"ז [רי"ט, ו] בהסבירו את ההבדל בין הגומל לשעשה לי נס:

"הטעם דברכת הנס ניתקן תוספת על מה ששייך לברכת הגומל בדבר שהוא חוץ לטבע לגמרי, והכל מודים שאצבע אלקים היא, אבל הגומל הוא אף על פי שנעשה לו תשועה שאפשר דרך הטבע מ"מ הוא מחזיק טובה לו יתברך ולתלות בהשגחה". נראה שהיא תתאים גם לדברי האיש מצליח שאינו מקבל את פסיקת המ"ב בנפל עליו כותל וכו' ומגדיר שאין לברך כשאינו יוצא ממש מדרך העולם כלומר, 'כל שיש לתלות חלילה במקרה'.

בשו"ת בצל החכמה [חלק ה סימן סב] כתב לענין ניצולי שואה שחוזרים למחנות:

"מעשה בנד"ד שכידוע כל מחשבותם של אותם רשעים היתה להשימך להרוג ולאבד ושלא יזכר ח"ו שם ישראל עוד, ולשם כך הקימו מעיקרא כל אותן מחנות השמדה. ואם כי בתחילה נתנו להם להעצורים לעבוד היינו כדי לענותם ולמצות לשד כוחם ולהנות מעבודת חנם, אבל לא הסיחו דעתם לרגע מהריגה והשמדה ר"ל, לכן גם אם ניצולו ע"י התקדמות והתקרבות צבאות של מדינות המערב, שאותם רשעים נסוגו אחור מפניהם והשאירו בחיים את אלה מבני ישראל שזכו עדיין להיות בחיים באותה שעה, מ"מ לא גרע נס זה מאילו באו עליו לסטים מזויינים וברחו ע"י שנזדמנו בני אדם לשם, דמבואר שמברך שעשה לי נס בשם ומלכות".

ובספר בחשוקי חמד [בבא מציעא דף קו עמוד א] כתב:

"שאלה. מעשה באחד ששמע את האזעקה, ונשכב על הארץ, ונפל לידו טיל, ובהשגחה פרטית לא התפוצץ, ואם היה מתפוצץ לפי דעת כל המומחים היה נהרג, האם מברך הגומל, וגם ברכת שעשה לי נס? תשובה. נראה שכיון שבדרך הטבע טיל שיוורים מתפוצץ, וכאן אירע נס בהשגחה פרטית, הרי זה כמו אריה שבא עליו לטורפו, שבדרך הטבע היה מת, ונעשה לו בהשגחה פרטית שלא טרפו שמברך, גם כאן יש לו לברך.. כל שלושים יום כשיבא למקום הנס, בשם ומלכות 'שעשה לי נס במקום הזה'.

נראה שלדעת המ"ב אכן יש לברך ולדעת האיש מצליח⁹ והגדרת הלהורות נתן מדברי הראב"ד [אף שהוא עצמו חכך אח"כ בזה, וכדלעיל] יש מקום לומר שלא יברך.

9. ועל פיו ועוד, הלך הרב דוד יוסף בהלכה ברורה וכן בברכת ה' לרב משה לוי. זה המקום להעיר שיש לברך את דעת הרב עובדיה בעניין שכן בחזון עובדיה [ברכות עמוד שלח-ט] כתב שאם נפלה עליו תקרה או אבן גדולה, שבדרך הטבע עלול הוא למוות, או שנפל תחת גלגלי המכונית, וניצול ממוות.. יברך.. אבל על נס שהוא ממנהג העולם כגון שבאו עליו גנבים בלילה ובא לידי סכנה, או שירו עליו יריות ולא פגעו בו, אינו

נמצא אם כן שישנן מספר שיטות. הדעה השניה בשו"ע לפיה יש לברך גם על נס שאינו חורג מהטבע. ובדעת הדעה הראשונה והעיקרית המצריכה יציאה מהטבע ישנן מספר הבנות א. צריך סכנה בטוחה [לשון שבט הלוי ע"פ הנשמת אדם ומו"ק]. ב. צריך הצלה בדרך נס. כאשר אין לתלות במקרה חלילה' והכל מודים שאצבע אלוקים היא' מוסכם כנראה שיש לברך, [מלבד צד בדברי הלהורות נתן, שלפי הראב"ד צריך' שיהא נולד דבר חדש בדרך נס אשר נראה בחוש שהוא מעשה שמים, ויש בו שינוי מעשה בראשית']

לעומת זאת, אם נפל עליו אבן וכיו"ב או שעבר עליו עגלה טעונה שבדרך הטבע היה שימות עי"ז וניצול, ישנה מחלוקת האם כלולים מקרים אלו ביציאה מדרך הטבע, ויש לדון האם זוהי מחלוקת עקרונית, או נקודתית בישום העקרונות.

ברכה לחטופי אנטבה

לאור זאת נרצה לדון בשאלה שעלתה בדור האחרון והיא נפ"מ נוספת לכל הנידון כאן. מי שנחטף לאנטבה בתמוז תשל"ו ושוחרר משם בס"ד בידי צה"ל, האם כשיחזור לשם צריך לברך. [שאלה זו הועלתה בשעתו ע"י הרבי מלובביץ¹⁰, ובעקבות שאלתו דנו בזה מספר פוסקים, וכדלקמן]. בתחילה נביא דברי ת"ח שכתבו על כך, ובתוך הדברים, גם בירור דעתו העקרונית של שולחן ערוך הרב, בהגדרת הנס עליו מברכים. כיון שהייתה זו שאלה ייחודית, דבר שאינו קורה כל יום, יש להאריך מעט בהבאת הדברים, הסברות וניתוח המציאות.

מבצע אנטבה לדעת הנשמת אדם

ולכאורה לדברי החיי אדם ברור שיש לברך, שכן לפיו עיקר הדבר תלוי בעוצמת הסכנה וכאן: "לדעת מומחים ויודעי דבר בנוסף על הסכנה שריחפה עליהם ע"י החוטפים ששליחותם על עסקי נפשות ואף אם נאמר שאת כולם לא היו הורגים

מברך, ולא ביאר מה ההגדרה המדויקת. ובהלכה ברורה שם כתב שסובר כנשמת אדם שכאשר יש סכנה ברורה, מברכים. וראה עוד בהליכות שלמה [תפילה עמוד רע"ט]: "כשנשאל אם לברך.. כשעובר במקום שאירעה לו תאונה קשה רח"ל, וחזר לאחר זמן רב לאיתנו, השיב שאין אנו יודעים מהו בגדר נס, ומהו עדיין בגדרי הטבע".

10. בקובץ המאור שנה כ"ט א עמוד 31 הובאה השאלה בנוסח זה: "היהודים שניצולו מאוגנדה ויצאו ממות לחיים על ידי צבא ההגנה של מדינת ישראל, ויש חוששים שיעשו עי"ז חיזוק להשיטה דכוהי ועוצם ידי וכו', מעתה השאלה אם יזדמן והניצולים יבואו שוב לשם, אי חייבים לברך שעשה לי נס במקום הזה", משמע שאין הדין על גדר הנס, ובזה היה פשוט לרבי שיש לברך, אלא שהסתפק מטעם אחר, [וראה שם בדברי הערוך הרב אמסעל: "שבנוגע לכחי ועוצם ידי וגו' תמיהתי רבה על.. האדמו"ר שליט"א שחידש כאן חששא זו ואיני יודע היכן להעמיד את החשש הזה האם בתוך ג' עבירות או בתוך שאר העבירות וחילול שבת בכללן.. ולא מצאתי לשום אחד מכל מוני המצות שהי' מונה זה ללאו] אולם רוב המשיבים דנו בשאלה של גדר הנס כפי שנשמע מניסוח דברי הרבי המובא במק"א [למשל בקובץ התמים מוסף בית משיח כ"ו עמוד 20].

מ"מ כל אחד מהנחטפים היה ודאי בספק מיתה ממש גם ריחפה עליהם סכנת מות ע"י נשיא אוגנדה הרוצח והרודן אידי אמין שהיה מפורסם ברשעתו שאין חיי אדם אצלו אלא כשרץ ההולך על הארץ וכל צבאו וחיילותיו צייתו לו בחיל ורעדה ואע"פ שהיה עם החוטפים ועמו מו"מ להחליפם ולשחררם באם יעמדו בתנאים שבקשו לשחרר את כל הרוצחים והמחבלים וכו' מ"מ בקשו דברים שאף ממשלה יהודית לא היתה יכולה למלאות דרישותיהם וגם ע"י כך מעמיד את כל ארץ ישראל והיהודים בכל העולם בחזקת סכנה וישנה שאלה אם מותר לציית ולקבל התנאים שבקש א"כ הסכנת מות ריחפה עליהם כל הזמן" [אמרי הלכה ומנהג סימן י"א]¹¹.

וכ"כ הרב שמואל הלוי הבר¹²: "...ומעתה נחזור לנד"ד בנס אוגנדה הנה לא מיבעיא לדעה הב' שבשו"ע וודאי עליו לברך.. אלא אף לדעת אדמו"ר המכרעת הלכה למעשה הנה ברור דהיה זה סכנה של לסטים ממש ואפ"ל דגריעי מלסטים, כי עיקר ענינו של הלסטים לשדוד הממון אלא שיש סכנה שגם ירצחו, משא"כ בעובדא דירן הרי הודיעו ברור שהם יהרגו את החטופים באם לא יקיימו תנאים, וכשיטא לכל מבין שא"א היה לקיים כל תנאים, כי אף שבקשתם הראשונה לשחרור סכום מסוים של חבריהם הכלואים במדינות שונות היה אולי יכול להתקיים, אך בקשה זו הייתה רק שלב ראשון לבקשות שונות ומשונות אשר וודאי שא"א הי לקיימם, וע"כ כה"ג לא חשוב שיהיה ההצלה בדרך דנס נגלה, והעיקר דניצול מסכנה זו דלסטים עליו לברך כי כל הצלה מסכנה זו נחשבת לנס המלוּבש בטבע.. נראה ברור להלכה ולמעשה דכ"א מנצולי אוגנדה אם יזדמן לו להיות בשדה התעופה דהתם עליו לברך.. בשם ומלכות"

וכ"כ הרב מאיר אמסעל¹³.. הרי שצריך להיות נס ונס לא הוה אלא מאורע היוצא ממנהג העולם, כגון שנפל עליו אריה או גמלא פריצא.. מיהו בסוס"י רי"ט כתב המג"א דאם באו לסטים עליו ונצול הוה נס ומברך עליו.. מכל הנ"ל יוצא שחייבים לברך גם שעשה לי נס כשיזדמנו לשם שאע"פ שההצלה הייתה בדרך הטבע, הגם בגבורה ובאומץ רוח שאין דוגמתם, אבל הסכנה והצרה בוודאי היו יוצאים ממנהג העולם וכשיצאו ממנה הר"ז נס מפורש וחייבים לברך".

11. נציין שבחזון עובדיה [ברכות עמוד שפ"א] כתב שיברכו הגומל, ולא הזכיר שעשה לי נס, וראיתי בקובץ שואל ומשיב סימן ב', שכתב הרב מיכאל אסולין שלדעתו לא היה זה מצב סכנה שכן רואים שברוב במקרים בעבר ובהווה, חטופים משוחררים, והוסיף שהצגת הדברים בספראמרי הלכה ומנהג, כאילו התנאים שהציבו המחבלים שם לא היו ברי קיום ע"י מדינת ישראל אינה כה פשוטה, שכן דובר שם על ארבעים מחבלים וצ"ב. והארץ לבאר שגם ההצלה לא הייתה כזו היוצאת ממנהגו של עולם, כמו שהוזכר לעיל שאבודרהם הזכיר בחנוכה רק את פך השמן. וכאמור לעיל אכן יש כאן שאלה הדורשת ליבון.

12. המאור כ"ט, ב

13. המאור כ"ט א

מבצע אנטבה לדעת המצריכים הצלה באופן של נס גלוי

ולפי הפוסקים המצריכים נס היוצא מגדר הטבע באופן ההצלה, הציג את הצדדים באופן מבואר הרב הלל פבזנר¹⁴:

"הנה מצינו בניסים כמה מדרגות א. נס גלוי בשינוי הטבע, ועיזי דמייתו דובי בקרנייהו נקרא ניסא רבא [ב"מ ק"ו] ב. נס שיש בו תפיסת ידי אדם, ואת הארי ואת הדוב הכה, ונקרא ניסא זוטא [שם] מכיון שאדם הוא ג"כ בעל כח וגבורה וחכמה. ג. נסים מלובשים בטבע עד שהרוצה לטעות יכול לומר מקרה הוא [עיי"ט"ז ר"ח סק"ו] עד שלפעמים אין בעל הנס מכיר בניסו. ולפ"ד הרא"ש מלונל, הי"א הראשון שחש לו המחבר, אין חייב לברך אלא בנס מסוג א, או ב' שכנראה היינו ההיא עובדא בגמרא בהוא גברא דנפל עליה אריא ואיתעביד ליה ניסא ואיתצל מיניה, שלא פורש מה נעשה לו, כבהיה עובדא דגמלא פריצא, ומשמע שניצל ממנו ע"י השתדלות, שעכ"פ ניכר בזה שהוא שלא כדרך העולם, והכל מודים..שאצבע אלוקים הוא".

וצריך לברר אם ההצלה מאנטבה הייתה מסוג ב, או מסוג ג'. והנה בכמה פרטים התנהגו השבאים שלא כמנהגם הרגיל, לא הרגו ר"ל, שום יהודי.. כדי שיהיו מוכרחים להכנע לתביעותיהם.. ב. החוטף הגרמני שרץ לאולם ומקלעו בידו וכיון אותו על היהודים השוכבים, כדי לעשות בהם כמו שעשו במינכן ר"ל, הפך ויצא היפך הטבע של תמות נפשי עם פלישתים ובמוחזק לכך אפילו רק אמר איזיל ואיקטליה וכו'.. עיין בתוספות שבועות מו, א והיא סברא חזקה יותר מרובה עד שמוציאין ממון עפ"ז.. ואפי' אם כך היה מה שאמרו שנפגש במבטו עם אחד מניצולי אושוויץ ונתבייש ממנו גם זה אינו כמנהג המחבלים שהם קשי לב וגם עצם הדבר שבהרף עין זה נפגשו במבטם היא סבה ניסית ג. החיילים האוגנדיים שעמדו על המשמר לא עשו מה שמוטל עליהם ולא ירו בהמטוסים וגם לא קראו תיכף בראדיא לעזרה.. ד מה שהיהודים המצילים הצליחו להתחמק באוירוניהם מכל השונאים המלאים עיניים ולעבור על גבי הרים ובקעות בסופה ורוח סערה ולהגיע מכמה צדדים ברגע אחד למקום אחד ושאר פרטי פעולת ההצלה היו מעל גבול יכולת אנושי ואם היו נכשלים בפרט אחד היה נכשל כמעט כל העניין, וכשהכל נתקיים כראוי הוא פלא¹⁵.

14. המאור כ"ט ב'

15. בפרסום רשמי של צה"ל נכתבו דברים המוסיפים להבנת הנס: "ביום שבו יצא המבצע לפועל היה בידי צה"ל וקהילת המודיעין חומר מודיעיני סביר לקראתו, אך אין ספק כי חסר עוד מידע רב. עם זאת במבצע שמעורבים בו בני ערובה ואולטימטום לא תמיד אפשר לגבש נתוני מודיעין שלמים ומקיפים מפני קוצר הזמן. משום כך נאלץ הקמ"ן (קצין המודיעין) להשלים את תמונת המצב החסרה באמצעות "הערכות" ולקוות שהערכות אלו ייצאו נכונות בשטח. למרבה המזל, רוב הערכות המודיעין בעניין אנטבה אכן התגלו כנכונות ואפשרו את הצלחת המבצע".

ואפי' אם נאמר שכל נס בפ"ע הוא רק מסוג ג', מ"מ בצירוף כל אלו במקום אחד הוי נס ניכר ומורה שאצבע אלקים הוא, וע"ד מה שצירוף כמה סימנים בינונים הוי סימן מובהק כידוע מכל זה נראה ברור שהצלה זו הייתה באופן יוצא ממנהג העולם וא"כ חייבים לברך אפי' לפי הי"א הראשון שבשו"ע".

דעת שולחן ערוך הרב

מוסיף הרב פבזנר חיזוק מדעת שו"ע הרב. וכדי להבין את הדברים יש לדעת כי שיטת שולחן ערוך הרב צריכה בירור, בלוח ברכת הנהנין פרק יב, ז' הביא את שתי הדעות בשו"ע:

"אין מברכין על הנס אלא כשהוא יוצא ממנהג העולם אבל אם הוא מנהג העולם ותולדתו כגון שבא גנבים בלילה ובא לידי סכנה וניצול וכל כיוצא בזה אין זה קרוי נס ואינו מברך שעשה לי נס במקום הזה כשחוזר ורואה אחר שלשים יום..ויש אומרים שגם אם גנבים באו לו או שודדי לילה וניצול מהם וכל כיוצא בזה קרוי נס וצריך לברך ברכת הנסים כשישוב לעבור עוד במקום ההוא וטוב לברך בלא שם ומלכות אם היה חשש סכנת נפשות"

ובסדר ברכת הנהנין¹⁶ פרק יג, א כתב:

"יחיד שנעשה לו נס באיזה מקום כגון שנפל עליו כותל ונצול או חיה רעה או לסטים חייב הוא עצמו כשיראה אותו מקום לאחר שלשים יום לברך ..שעשה לי נס במקום הזה"

יש שנקטו שבהזכרת ליסטים בא לפסוק כדעה בתרא שבשו"ע¹⁷:

"ראיתי ששאל כבוד האדמו"ר מלובביץ'..וכולם פסקו פה אחד שחייבים לברך, רוב העונים לא נתנו נימוק.. ברם לפי מש"כ הרב ש"י זיין וחברי בי"ד חב"ד.. נראה שחלקם סמכו, מתוך היותם חסידי חב"ד על פסק הגרש"ז בסדר ברכות הנהנין שנוקט כיש חולק שיש לברך על נס אע"פ שאינו יוצא ממנהגו של עולם.. וכ"כ לי הרב יהודה מארלאו.. בתשובה למכתבי ..לועד רבני לובביץ בניו יורק שהיו אף הם בין העונים". וכ"כ בתחילה הרב פבזנר: "...וכ"ש לדעת אדה"ז שלא כתב התנאי שהנס יצא ממנהג העולם..." אולם אח"כ הסתפק מחד אפ"ל: "והנה אם נפרש מ"ש בהלכות [צ"ל סדר] בה"נ ריש פי"ג 'או לסטים שהוא כמו.. גנבים שבשו"ע, הרי שהכריע כהדעה השניה שבשו"ע שמברכים על כל נס והצלה מסכנה"

16. עליו נכתב בהקדמה: "ואלה מוסיף על הראשונים קצת חידושי הלכות ברוות.. שלא נקבעו בלוח הראשון".

17. הביאם הרב אריה פרימר אור המזרח ל"א עמוד 319

וממילא התשובה לשאלה בענין אנטבה פשוטה לחיוב. אבל הוסיף: "צ"ע שהרי בסעיף ז' לענין ברכת הגומל העתיק לשון השו"ע בסי' רי"ט גנבים באו לו או שודדי לילה ובכאן כתב לסטים שלא כבשו"ע, והחילוק מבואר שהלשון גנבים.. היינו שגם שודדי לילה אינם אלא גנבים.. שרוצים לגנוב בצנעא, אבל הליסטים בא להרוג או ליהרג עי' ב"מ צ"ג ע"ב וסנהדרין ע"ב ע"א וע"ז כ"ו ע"א והסכנה ברורה יותר אפי' מגנב הבא במחותרת" ומשמעות הדבר: "ואפשר שהכוונה שבליסטים גם בסתם הוי סכנה, משא"כ בגנב צריך לדעת שבא לידי סכנה וכמ"ש בשו"ע וכו', או שזה כמו הכרעה בין ב' הדיעות, ועכ"פ בנידו"ד שהי' ביד לסטים בודאי חייבים" כלומר, לדעת שו"ע הרב, לא צריך יציאה ממנהג העולם בהצלה, אלא סכנה גדולה, כדעת החיי אדם, וממילא דעתו מחזקת בכ"ש את הפסק לברך¹⁸.

וכ"כ הרב שמואל הלוי הבר: "והנה דעת אדמו"ר בסידורו פרק י"ג נראה שהיא דעת שלישית המכרעת דז"ל 'ויחיד שנעשה לו נס באיזה מקום כגון שנפל עליו כותל ונצול או חיה רעה או לסטים חייב הוא עצמו.. לברך.. שעשה לי נס' הנה מהדוגמאות שנקט חזינן שהשמיט שבאו גנבים בלילה היינו דלא כדעה הב', ולאידך מזה שלא נתן תנאי לאופן ההצלה מוכרח דס"ל דאף אי ההצלה הייתה מלובשת בטבע חייב לברך ונראה דבדרך ממוצעת זו מתרץ אדמו"ר כל הקושיות ומסיר כל המכשולים דזה ודאי לדעתו אדם שהי' בסכנה שהיא במנהג העולם ושפעמים רבות ניצלים ממנה ע"ד שגנבים באו או חולי שנתרפא או יולדת וכיוצ"ב אין מברכים אלא א"כ ההצלה הייתה באופן דנס נגלה וכדלהלן, משא"כ כאשר הסכנה אינה ממנהג העולם, וכאשר קורה סכנה זו הנה במנהג העולם כמעם וא"א לינצל מזה, הנה הניצול בכ"ז מסכנה זו אף שניצול שלא ע"ד נס נגלה חייב לברך. והנה נפילת כותל על אדם אינו דבר שכיח במנהג העולם, וכאשר קורה כן הנה בד"כ אין האדם ניצול ועד"ז חיה רעה כמו אריה וכיו"ב ג"ז אינו ממנהג העולם וכאשר אריה וכיו"ב מתנפל על אדם, הנה בד"כ אינו ניצול. וכן לסטים בד"כ רוצחים את קרבנם ולכן בכל אלו לא נוגע לנו אופן ההצלה, ואף אם התלבש בדרכי הטבע קרינן ליה נס ומברך ברכת הנס¹⁹.

18. וכ"כ בדעתו בשו"ת בצל החכמה [חלק ה סימן סב]: "ויש לעיין מה ההבדל בין גנבים באו עליו וניצל המזכור בשו"ע שחשיבא נס כמנהג העולם, ואין לברך עליו רק בלא הזכרת שם ומלכות, ובין ליסטים באו עליו דמבואר דעת שו"ע הרב בזה שמברך בשם ומלכות, וע"כ טעמי' משום דהצלה מליסטים חשיבא נס שלא כמנהג העולם. - דודאי אין כוונת הרב צ"ל לחלוק על הכרעת שו"ע ולפסוק דגם על נס שהוא כמנהג העולם מברך בשם ומלכות, דא"כ לא הו"ל למנקט "לסטים" אלא גנבים כלשון השו"ע, א"ו דבגנבים גם לדידי' אינו מברך אלא בלא שם ומלכות כפסק השו"ע, ולסטים שאני דהוי נס היוצא ממנהג העולם, וצ"ב דמאי שנא.. באו עליו לסטים ומכ"כ לסטים מזויינים, שתחילת ביאתם הי' להפגש עם בעה"ב ולקחת ממונו בחזקה וסתמם באי' גם להרוג אם יעמוד בעה"ב כנגדם ולא יתן להם לבצע זממם. לכן גם אם ע"י קריאתו של בעה"ב לעזרה או ע"י שנודמנו לשם בני אדם ברחו הלסטים, עצם הדבר שברחו ולא סכנוהו כאשר כן הי' דעתם בתחילה חשיבא נס שלא כמנהגו של עולם, ושפיר מברך עליו בשם ומלכות".

19. "ובזה יובן היטב הגמרא בר"פ הרואה דעובדא דנפל עליה אריה לא נקט אופן ההצלה כי בכה"ג מברך תמיד כי כל הצלה מסכנה כזו לנם תחשב, משא"כ בעובדא דצחא למיא או נפל עליה גמלא פריצא

אולם יש להעיר שמדברי הרב אפרים יאלעס²⁰ נראה למד בדעת שו"ע הרב שנוקט כדעה ראשונה, ובעיני נס גלוי, ולא רק סכנה גדולה זו"ל: "שכן יש להסתפק אם עצם ההצלה בנידון דידן היה בגדר שלא כדרך הטבע..אחר שנתברר ע"י כמה ידיעות ממומחים בענייני מלחמה באוה"ע כי מבצע אנטבא היה חוץ מגדר הטבע ממש, וכי החמסנים הרוצחים כמעט נשתתקו בנוכחותם של החיילים היהודים א"כ ראו כל עמי הארץ כי אצבע אלקים היתה בהצלה הזאת ונתקדש ש"ש בעולם, לכן נלענ"ד להורות שהניצול חייב לברך ברכת הנסים כשחוזר ורואה מקדם זה וכפסק אדמוה"ז בריש פי"ג מסדר ברכת הנהנין שכולל לסטים עם חיה רעה בברכת הנסים בשם ומלכות ועיין במ' צפנת פענח..הל' מגילה פ"ג ה"ג שמוכיח שם כי שני נסים היו כחנוכה א' מהנרות דפך השמן ב. גם מה שניצלו מעכו"ם".

דעות נוספות הרואות בנס ההצלה נס גלוי

כאמור לדעת הרב פבזנר יש לברך גם אם עוסקים באופן ההצלה ולא בגודל הצרה וכ"כ הרב יחזקאל גרובנר²¹: "כשיעבור עוד במקום ההוא ע"ש להדיא דמברך שעשה לי נס, ובשער הציון אות כ"ו כ' דהעיקר הוא אם ההצלה היה יוצא ממנהג העולם ובמ"ב שם פירש מנהג העולם היינו שצועק לעזרה או שנזדמנו שם בני אדם וברחו וא"כ בנד"ד שחטופי מטוס איירבוס הוא כמו ארי שנפל על אדם ובפרט שלהלכה אם הצלה היה שלא כמנהג העולם כו"ע מודי דצריך לברך, ובנ"ד ההצלה הי' בפלאי פלאות שאין לו דמיון בדברי ימי העמים במסירת נפשם וגופם להצלת אחינו בני ישראל ובעזרת השם יתברך כוח ישועה של חיילי מדינת ישראל לפרוץ לאוגנדה ולשחררם באופן נס שלא כמנהג העולם, כי כל העולם כולו ידעו צעקת הנדכאים כשסכנת מות מרחפת בכל רגע ואין מושיע, בודאי זה מקרי היוצא מגדר העולם וצריך לברך בשם כהכרעת השו"ע דמברכים ברכה זו בשם ומלכות..ובפרט לפי המאירי ברכות שם שכ' זו"ל נסים אלו שמברכין עליהם יש אומרים היוצא מגדרו של עולם ולדעתי כל נס העשוי ליחיד מברך עליו שכל נס אצל יחיד גדול הוא" והוסיף לבאר:

"והנה מה נקרא נס יחיד מבואר ברבינו יונה ברכות שם דהיינו שאינו לכל ישראל או לרובם..וא"כ לפ"ד המאירי כל נס העשוי ליחיד מברכים עליו שאצל יחיד כל

שהם סכנות העולם, ופעמים רבות שמוצאים מים מהגמל, ולכן כה"ג אם ההצלה היתה באופן כמו"כ שמשמטמים מברך ברכת הנס רק אם ההצלה היתה באופן דנס נגלה והוא דלא הביא אדמו"ר דין זה דאם ההצלה באופן דנס נגלה הנה אז מברך גם על סכנה ממנהג העולם י"ל בפשטות שא"ז כ"כ שכיח בדורות האחרונים ובמכ"ש מזמן האמוראים דכבר לא היה שכיח.. וכדאיתא בגמ' ברכות כ'. מ"ש ראשונים דאיתרחיש לי' ניסא ומ"ש אנן דלא מתרחיש לן ניסא".

20. המאור כ"ט, ב

21. המאור כ"ט ג

נס גדול הוא וכש"כ בנידון שלנו שהחבלנים בלי ספק היו הורגים את כל היהודים השבויים והראיה שהפרישום מיד מן האחרים בשמירה חזקה. גם אמין הרשע ימ"ש העמיד משלו כמאה חיילים לשמור השבויים לבל יברחו משם אין לך סכנה גדולה מזה ובוודאי בוא נס גדול ליחיד וחיבים לברך"

הרב אפרים יאלעס שחלק מדבריו הוזכרו לעיל, סבר בתחילה שיש צד לומר שאין אופן הצלה בגדר נס: "כתב מרן המחבר מברך על נס אלא בנס שהוא יוצא ממנהג העולם אבל נס שהוא מנהג העולם ותולדתו כו' אינו חייב לברך כו' וטוב לברך בלא הזכרת השם עכ"ל וכיון שכן יש להסתפק אם עצם ההצלה בנידון דידן היה בגדר שלא כדרך הטבע הן אמת שהמס"נ של החיילים היהודים להציל נפשות אחב"י הייתה ענין פלא בהתגלות השגחת השי"ת עליהם, אבל אחר שכבר הגיעו לשדה התעופה יש לומר שההצלה עצמה הייתה ע"י העוז של המס"נ ולא ע"י שידוד הטבע, וא"כ אין לברך בשם.

בהתבסס על דברי הט"ז שהוזכרו לעיל הוא כותב: "ותמכתי יסודותי על ההערה ההארה של זקני אדוננו דוד ז"ל בטו"ז שם סימן רי"ט סק"ו.. נראה הטעם דלברכת הניסים נתקנה תוספת על מה ששייך לברכת הגומל בדבר שהוא חוץ לטבע לגמרי, והכל מודים שאצבע אלקים הוא, אבל הגומל הוא אעפ"י שנעשה לו תשועה שאפשר דרך הטבע הייתה מ"מ הוא מחזיק טובה לו יתברך ולתלות בהשגחה עכ"ל וא"כ בנד"ד הגם שהרבה אומות העולם נתפעלו בהצלה דאנטבא מ"מ י"ל דנתלבה השגחת השי"ת בגבורתם ומסירת נפשם של החיילים, וא"כ כפי שהאדם יראה לעינים לא היתה חוץ לטבע לגמרי, שהכל מודים דאצבע אלקים הוא, ואם כן אעפ"י שהניצולים נתחייבו אז לברך ברכת הגומל מ"מ לענין ברכת הנסים אין לברך בשם ומלכות כפסק השו"ע".

אכן אחר כך הכריע לחיוב וכפי שהובא לעיל מדבריו. וכ"כ הרב משה חסקלוביץ²²:

"ודאי חייב לברך הוא ובנו ובן בנו ולדעת קצת פוסקים אפילו אלו שנולדו קודם לכן והדבר פשוט וכפי שנראה ממכתב בני שיש מערערים בדבר שלא לברך נראה לי לומר שהם סוברים שלא נעשה נס רק עפ"י הטבע לפי שנעשה ע"י מלחמה, והיו שם ג"כ ד' הרוגים ר"ל, וגבי מעשה נסים אין שום הרוגים במלחמה עיין רמב"ן בראשית ל"ד סוף פסוק י"ג, ולכך אמר ויבא יעקב לזזה הוא וכל העם אשר עמו להודיע שלא נפקד מהם ולא מעבדיהם איש במלחמה עכ"ל ועיין עוד ברמב"ן במדבר פ' חקת סוף פסוק וישמע הכנעני מה שכתב שם דלא נפקד מהם איש.. היוצא לנו מדברינו כיון שהיו

שם ד' הרוגים נוכל לומר שלא היו מעשה נסים וזה רק לדבריהם, אבל אלו השבויים שנעשה נס גדול כזה למה לא יברכו שעשה לי נס במקום הזה מאי שנא מהנסים שמובא בגמרא ברכות נ"ד ע"א ומאי שנא ממה שמובא במדרש תנחומא סוף פ' ויחי שאחי יוסף בעת שחזרו מקבורת אביהם ראו שהלך יוסף לברך על אותו הבור שהשליכוהו אחיו וברך עליו כמו שחייב אדם לברך על שנעשה לו נס ברוך המקום שעשה נס במקום הזה עיי"ש..

והוא מפרט את הנסיבות, שלפיהן ניתן להבין את גודל הנס:

צריכין מקודם לדעת תוכן הפאליטיקא, הרשע צר ואויב ישראל קאדאפיע ימח שמו וזכרו שהוא הצורר היהודים יותר מכל השונאים אשר סביבותינו, עשה ערמה עם הרשע אידי אמין ימ"ש לחטוף האוירון ולהביאו לאוגאנדא מקום שא"א לבוא לשם²³, והרשע קאדאפיע חשב לנקום במאה איש תגמול על האוירון שלו שנפל בשטח ישראל יותר ממאה איש²⁴, אנשים ריקים מפשע...לרדוף אחריהם ולאבדם ח"ו, ובמילא היה כאן נס היוצא מדרך הטבע. מלכות קעניא נתנה להם הדרך להחילים, גם נתנה להם דלק ולא חשו לשנאת אוגאנדא, וכל הדרך היה בהצלחה גדולה, וכשבאו החילים להציל את השבויים בעזר בורא עולם אז נתקיים בהשומרים עינים להם ולא יראו, אזנים להם ולא ישמעו תדע לך שהרי הדבר ידוע שעשו ליעקב מ"מ אוה"ע מפליאים ההצלה בהרבה מדינות בעולם איך שהי' נפלאות. וזה היה ע"י אמירת תהלים של אלפי ישראל.."

וכ"כ הרב מאיר יהודה גין²⁵:

"לכאורה כאן לא היה כל דבר היוצא מדרך הטבע וגם נפלו קרבנות הי"ד, אך למעלה מכל ספק שנתקדש שם שמים ברבים בבחינת ה' עוז לעמו יתן, ותקון הקללה של ושברתני את גאון עוזכם שאם לא כן היו השבויים ח"ו כצאן לטבח יובלו, והחיילים היהודים השליכו נפשם מנגד במסירות נפש גמורה ללא כל חשבון באם יחזרו חיים הביתה, ומי שקרוב לבעיות צבאיות יודע כמה נעלמים עצומים כרוכים בשלבי התכנון והבצוע, וכמה דק הוא המעבר בין כישלון חרוץ וכליון ח"ו לבין הצלחה גמורה. וכהרף עין היה יכול להתהפך

23. יש להעיר שלפי הידוע היום, החוטפים ונתנו הוראה לקברניט לשנות את נתיב הטיסה לעבר בנגאזי שבלוב. אך שליט לוב, מעמר קדאפי, סירב לאפשר למטוס להישאר בלוב, ולאחר שהייה של כמה שעות ותדלוק – המריא המטוס, ובבוקר ה-28 בחודש נחת בשדה התעופה באנטבה.

24. בחורף תשל"ג הופל בטעות מטוס לובי, בסיני מתוך מחשבה שמדובר במחבלים, וזאת עקב איומים של ארגון מחבלים, שהיו באותה עת, ראה במכלול.

הגלגל במרחקים כה גדולים כשאין כל להתערב לתקן הקלקלה או לשגר תגבורת וכדומה. ומבצע זה על כל הרכבו הצליח באופן מוחלט בהשגחה של אלוקי הצבאות, וקרו דברים נפלאים בוודאי שזהו נס. וכגון דא מהו נס פורים, סוף סוף היה כאן מלך שיכור שנתפתה ע"י יועצו הרשע להשמיד להרוג ולאבד, ונתהפך בהשפעת המלכה שנשאה חן בעיניו, והוא מסר את הטבעת למרדכי לעשות כטוב בעיניו ובלבד שיניחוהו לנפשו ולכוסו, אך לא כך הם הדברים, אלא שבדיוק באותו הרגע ממש שחשב על מרדכי היהודי להשיב לו בגמולו הטוב וכן היה מלא חששות מהמן הרשע בא הלה דווקא ברעש לדרוש לתלות את מרדכי. מסובב הסבות ועילת העילות כוון את פגישתם של הרצונות וזהו הנס. ועוד בענין חנוכה אנו מברכים שעשה נסים ולכאורה היה כאן רק נס אחד של פך השמן ולמה מברכים בלשון רבים? אלא שכוללים גם את הניצחון במלחמה למרות שנפלו בה רוב בני מתתיהו הכהן הגדול, ולכן חייב הניצול באם יזדמן לו כאמור לבקר באנטבה לברך ללא כל פקפוק בשם ומלכות ועיין.. במג"א ס"ק י"א המחלק גם לדעת המחמירים בין באו גנבים וניצול לבין גמלא פריצא ועיין עוד להרדב"ז ח"ג ס' תקע"ב על מי שנפל מהסולם ובשרו עליו יכאב לברך בלי שם ומלכות, אך משמע באם יצא בריא ושלם יברך בשם ומלכות"

והרב גדליה פלדר [הוספות ומילואים ליסודי ישורון ח"ב מהד"ת עמוד שי"א]:

"החובה ללמד בני ישראל דעת ה' ולהסבירם שההצלה היתה למעלה מהטבע וקשורה בסכנות נוראות ורק ניסי ה' וגבורותיו היו עם המצילים.. לכן אין ספק שחיובא דברכה מוטל על הניצולים בהגיעם שמה לשדה התעופה..". נדמה שתשובות אלו נותנות משמעות נוספת להגדרת נס גלוי, שניכר שאצבע אלוקים הוא.

חידוש האגרות משה בגדר נס

באגרות משה [יו"ד, ד, ח] כתב גם הוא לברך עקב הנס שבהצלה באנטבה, וחידש בדבריו דבר בהגדרת הנס:

"ובדבר יהודי שנחטף באוגנדא וניצול משם ע"י החיילים שבאו לשם, מסתבר שיש להחשיב זה לנס גלוי, כי בדרך הטבע לא היה אפשר להיות דבר כזה.. והוא עשה ההצלה בזה שנתן אומץ ורצון שילכו להציל"²⁶, ואשר הצליח דרכם שהצילו"²⁷.

26. בקובץ מבט מל"מ גליון 75 עמוד 29 מתאר האלוף שלמה גזית את רגעי ההחלטה: העוז להחליט - ממשלת ישראל, ויצחק רבין בראשה, נדרשו לאשר פעולה צבאית בידיעה ברורה לגבי התוצאות וההשלכות אם חלילה תשתבש התוכנית. לעולם לא אשכח את ישיבת הממשלה בה הוצגה תוכנית הפעולה והתקבלה ההחלטה. לאחר סקירת מודיעין קצרה של ראש אמ"ן ולאחר שהרמטכ"ל מוטה גור

בפשטות משמע מדבריו שאין צורך בחריגה מחוקי הטבע, אלא גם נצחון צבאי נדיד נחשב שלא חלק מהטבע, ושמא יאמר שבמלחמות החשמונאים בחנוכה החריגה מהטבע הייתה קטנה יותר. אך נשים לב לכך שהקדים להצלחת המבצע את נתינת האומץ והרצון לצאת למבצע. [לפי זה אפשר שזהו ההבדל בין חנוכה לכאן, אף שגם שם היה אומץ בהחלטה, אך אולי האילוץ היה גדול יותר, משא"כ כאן היתה אפשרות להסכים לדרישות המחבלים ולשחרר מחבלים וכו' וצ"ב], עכ"פ נס זה שהתחולל למעשה בתוך תודעתם ואישיותם של המחליטים, מזכיר את הניסים שמנה אבודרהם בפורים, החלטות המלך שאינן סבירות לפי ההתנהלות הרגילה. ויש להזכיר ראית הנס גם באומץ והרצון לצאת למבצע, היא כעין מש"כ תוס' ב"מ ק"ו, ע"א ד"ה מתיב שהימצאותה בדוד המלך של "רוח וגבורה ודעת להלחם" בארי ודב, היא נס²⁸.

הציג את תוכנית הפעולה, פתח ראש הממשלה את הדיון. ראשון השואלים היה השר גדעון האוזנר, שביקש לדעת מה הערכתנו למספר הנפגעים הצפוי בקרב בני הערובה ובקרב הלוחמים. תשובת הרמטכ"ל הייתה ברורה. "זה יהא בלתי אחראי להשיב על שאלתך ולנקוב במספרים. יש לנו תוכנית פעולה טובה, ואם הכול יפעל כשורה, אני מקווה שמספר הנפגעים יהיה מינימלי. עם זאת, בבואכם לדון ולאשר את התוכנית, אני חייב להבהיר כי הצלחתו של מבצע זה מותנית בדבר אחד – בהפתעה. וכאשר אני אומר 'הפתעה' עליכם להבין כי תידרש במקרה זה הפתעה של 100 אחוזים. 95 אחוזים כבר לא יספיקו. חשיפה מוקדמת של כוח החילוץ עלולה להספיק למחבלים ולאפשר להם לחסל את כל בני הערובה. עלולות להיות תקלות אחרות בשטח כאשר אנחנו, מכאן, לא נוכל לעשות דבר למענם, ונמצא עצמנו חלילה מחר ללא בני הערובה ועם 200 מטובי הלוחמים שלנו תקועים באנטבה". דבריו של גור הכו את השרים בהלם. כך נפתח הדיון שנמשך שלוש שעות. משסיים אחרון השרים את דבריו, סיכם ראש הממשלה: "אני מבקש להעמיד את אישור התוכנית להצבעה. איננו יודעים מה יהיה מצב רוחנו מחר. אם הפעולה תתנהל לפי התוכנית נקבל מחר כולנו את 100 הנוסעים הישראליים המשוחררים, נחבקם ונצהל יחד עמם; אך אם חלילה, כפי שהסביר הרמטכ"ל, משהו ישתבש – נישא כולנו באחריות לכישלון. אינני רוצה שמי מכאן יוכל במקרה זה לומר מחר, 'אני בעצם התנגדתי למבצע'. מי שמתנגד שיצביע כאן ועכשיו". "מי בעד אישור המבצע?" שאל ראש הממשלה. המבצע אושר פה אחד. האור הירוק ניתן ומבצע "כדור הרעם" יצא לדרך.

27. כתב הרב יואל שוורץ [דבר בעיתו 37]: "ישראל נחשבים לעזים שבאומות כאמור בביצה כ"ו שהם דבקים בתורה ובאמונת השם גם כשכל העולם היה מתנגד להם וזה כח עזות דקדושה שלהם כח העזות בא גם לידי ביטוי במבצעים צבאיים כמו מבצע אנטבה לחידור לתוך אויב ולשחרר את החטופים, פיצוץ הכור האטומי בבגדד, לבסיס המחבלים בטוניס ושאר מבצעים כמו העפלה בזמן המצור הבריטי מסוג זה מורים על כח העזות של ישראל אשר תפקידו לשמש לקדושה".

28. וראה עוד בדברי מרן הרצי"ה קוק [לנתיבות ישראל א' עמוד קפ"ג מהדורת תשמ"ט: "...האי יומא דקא גרים, אומץ הגבורה ועוז הרוח הזה של אנשי צבוריותנו, אשר נתכנסו ביום ה' אייר בבית המשכיות בתל אביב והודיעו אל מרחבי העולם כולו וממשלותיו כי יש מדינת ישראל, ואלה סברו וקיבלו ברצון ובחייב וכגל של אגוזים המשיכו לסדר הכרה, התקרבות ויחסים – אחד הוא עם רוח הגבורה הנשגבה של גיבורי צבאותינו קדושינו... מוסרי נפשותיהם הטהורות על קדושת ד' וארצו ועמו ותורתו, אחד הוא מתוך המקור האחד של אזור ישראל בגבורה ועוטרו בתפארה, המוליכו קוממיות לחרות עולם ומחדש ימיו כקדם בתשובת נחלתו וחזרת שכינתו. אומץ הגבורה הזה... אשר הפיח בתוכנו א-להי אבותינו קוראודותינו, הוא הנהו יסודם ושרשם של כל הנסים והנפלאות אשר בהתגלותו זאת עלינו... על דברי הגמרא ב"בא מציעא ק"ו, כי הצלת רועה את הצאן מן הזאב ומן הארי חשובה היא בתור נס כמו גם מה שנאמר בדוד שהכה את הארי ואת הדוב להצלת צאנו, מבואר בתוספות שם כי זהו "ברוח הגבורה

האם הברכה על ההצלה או על התגלות גדלות ה'

לסיום, נזכיר נקודה כללית בענינה של ברכה זו. הנה בביאור הלכה [סימן ריח ד"ה כגון] הגדיר דבר חשוב בענין שעשה לי נס: "דהברכה לא נתקנה על פלאי הבורא דא"כ היה לנו לברך בראתנו הר סיני מקום שניתנה בו התורה וע"כ דנתקן רק אהצלת אדם מן המיתה בדרך נס, ואבן שישב עליו משה היה אז ג"כ ההצלה בדרך נס ע"י תפלתו של משה וכמו שכתוב ה' נסי וא"כ גבי אליהו אף שהיה נס ופלא אעפ"כ מעשה הר הכרמל לא נעשה כדי שינצל אליהו מן המיתה שהרי אליהו היה נחבא ואח"כ הלך אליו בשליחות הש"י שאמר לו לך הראה אל אחאב ואתנה מטר ע"פ האדמה וענין עשיית הפלא בהר הכרמל היה כדי לחזק אמונת ישראל בה' אלא ע"כ כונת כפתור ופרח הוא רק לענין שבח בעלמא". אולם יש להקשות עליו ממעברות הירדן שם לא היתה סכנת מוות לישראל, [כמו שהעיר הרבי מלובביץ' בשערי הלכה ומנהג או"ח כ"ה] ויש בזה נפ"מ לכאורה להגדרת מהות הברכה. לפי דברי הביאור הלכה תוקפה ומהותה של הברכה היא על ההצלה המשמעותית שאין כדוגמתה שהייתה לאדם, לעומת זאת הגדיר בשערי הלכה ומנהג שם שלעומת הגומל בה מברכים על הטובה שהגיע לאדם, בשעשה לי נס מברך על ראיית המקום, כלומר, על עצם עשיית הנס במקום זה²⁹, המראה על גדלות ה' [ולכן לא תוקן לומר שם הגומל לחייבים, "השייך להאדם שאירע עימו נס זה, ולא לעצם עשיית הנס].

ונראה לומר שלפי הגדרת הרבי מלובביץ' מובן היטב מדוע נס אינו דווקא חריגה מחוקי הטבע כפשוטו, שכן ההתפעלות מגדלות ה', תלויה בראיית אצבע אלוקים כדברי הט"ז ולא במהפך הדרמטי שעבר על הניצול בלבד ממות לחיים. ולדעת הביאור ההלכה לכאורה הדגש הוא אחר, הצלה משמעותית וסימנה-ראיית אצבע אלוקים, שכן כדי לייחד ברכה על שמחת ההצלה מעבר להודאה ריגלה, יש להוסיף לה חשיבות משמעותית, המתבטאת באופן ההצלה [ולדעת הנשמת אדם, אכן הקובע הוא גודל הסכנה, שכן על כך מודים, וצ"ל שרוח אחרת עימו בזה]. אולם בהמשך דבריו שם מחדש הרבי מלובביץ' שיש לבאר גם בדעת הבאור הלכה, שהגדרת הברכה דומה למה שכתב הוא. וזאת ע"י אבחנה בין השאלה מתי נתקנה הברכה, לבין מהותה, כלומר: "אף שהברכה נתקנה רק כשהייתה הצלה מן המיתה,

והדעת להלחם" שבא עליו במצבו זה; מבוואר כי"רוח הגבורה והדעת" המתגלה באדם, להתגבר על כוחות המשחיתים ומתנגדים לקיומו, הוא נס המופיע ממרומים, בכוח הדחיפה הרוחנית העליונה והפנימית, העושה את ההתעוררות וההתאמצות ואת ההתחכמות וההתגברות לתנופת ההצלה והתקומה. ואם כך הוא במעשה הצלה וישועה של דויד, במרעית צאנו הפרטית, בטרם היוותו מלך ישראל, ומוזה נמשכת הגדרה זו גם לכל מצב כזה של אדם פרטי, - על-אחת-כמה-וכמה בענין כלל-ישראל ומהלך ישועתו ומעשה הצלתו ותקומתו, שהננו באים כאן במגע ישיר וברור וגלוי, "ברוח הגבורה והדעת" המופיע עלינו, גם בניסא רבא וגם בניסא זוטא ומנחנחו בנגינותיו.

29. ואפשר שיש בזה נפ"מ בענין מה שדן בשו"ת השביט [ח"ו חו"מ עמוד קצג]: "יש לחקור אם כל מי שהוא יחזור לעיר אנטבה יברך על הנס או לא ועיין בהעמק שאלה על השאלות שאין מברכין אלא על

מ"מ תוכן ההודאה והשבח אינו על ביטול הסכנה אלא על עשיית הנס". ואולי נאמר בסגנון אחר - ההצלה היא תנאי לחיוב, אך אינה מלמדת מה היא מהותו.

לפי זה ניתן לומר שלכולי עלמא מובן היטב מדוע אמירת אצבע אלוקים היא הגדרת המקרים בהם יש לברך שכן לכו"ע ההתפעלות מעצם עשיית הנס ומגילוי גדלות ה', היא זו שמהווה עיקרה של ברכה³⁰.

הגדרת המשך חכמה בברכת שעשה לי נס

המשך חכמה [בראשית ל"ז, כ"ד] מחדש דבר בגדרה של הברכה: "הרואה מקום שנעשה לו נס מברך 'ברוך שעשה לי נס במקום הזה'. הפירוש כדברי אבודרהם, דוקא שיצא מדרך הטבע. ווהנה עקר הנס לנצחון מלכות אנטיוכוס, וישראל קיבלו מלוכה מאתיים שנה.. והנה ביוסף אמר רבי תנחומא במדרש (בראשית רבה פרשה ק, ח) שבשעה ששב יוסף מקבורת אביו, שהציץ בבור, ולשם שמים נתכון - לברך 'ברוך שעשה לי נס במקום הזה'. ועיקר הנס הוא מה שהעלוהו מהבור, ומסיבות ההשגחה נעשה לשר על כל מצרים. אך הברכה צריך לברך על דבר יוצא חוץ מהטבע". מבחין אם כן, ר' מאיר שמחה בין עיקר הנס לבין הדבר עליו מברכים. גם ביוסף וגם בחנוכה, אין הדבר בגללו מברכים עקר מה שהתרחש, שכן הנצחון על היונים ועליית יוסף מבירא עמיקתא לאגרא רמה, משמעותיים יותר מנס פך השמן ומהצלת יוסף מהנחשים והעקרבים, אך בכל אופן "הברכה צריך לברך על יוצא חוץ מהטבע". ויש לדון האם יש כאן הגדרה החלוקה על הגדרת הרבי מלובביץ' שכן ההתמקדות בנס החורג מגדר הטבע אינה מתפרשת לדעת ר' מאיר שמחה כמהות ההודאה, אלא כמיקוד המאפשר לעמוד מול דבר מסוים המעורר התפעלות, אבל בעצם יש להודות בעקר על מה שהתרחש באופן פחות בולט, אך יצר שינויים משמעותיים יותר. אולם אפשר שגם ר' מאיר שמחה יוכל להודות שהעקר הוא ראיית והבנת גדלות ה', אלא שלפיו חשוב לשוב ולהתבונן בכללות המאורעות ולראות בהם את יד ה', הנראית ברורה יותר אחרי החידוד של הנס הגלוי, אבל באמת מופיעה לא פחות, בהתרחשויות שמסביב שינוי דברים.

מקום שנגמר הנס.. "יעווי"ש, כלומר, שהנס לא נגמר עד שהגיעו לחוף מבטחים, ואולי להגדרת הרבי מלובביץ', מקום עיקר הנס הוא הקובע, אף שהאדם לא ניצל לגמרי וצ"ב, שאלה נוספת המתקשרת לזה עולה מהערת המהרש"א [חידושי אגדות ברכות דף נד, ב] על אבן שישב עליה משה וז"ל: "לפי מה שמבואר לעיל שבמקום הנס מברכין ה"נ מקום ראש הגבעה אשר שם האבן הזה הוא מקום הנס בנצחון המלחמה, שעל ידי זה הרים משה ידיו וגבר ישראל". שלכאורה עקר ההצלה לא הייתה שם, אבל אם מחפשים את גילוי יד ה', שמא אפשר לראות בהרמת היד ביטוי להופעת יד ה' המיוחדת שהיתה בענין ועדין צ"ב.

30. ולפי"ז יש לשים לב להשוואה להלכות שומרים בב"מ ק"ו הנ"ל, ולומר שמדובר בענינים חלוקים שכן שם מסתבר שהגדר הוא אחר מאשר בהלכות ברכות בהן מסתבר שהתפעלות הרואים מהווה חלק מהגדרת הצורך לברך, וממילא אין בהכרח ללמוד מברכות לשם, אולם משם לברכות י"ל שק"ו הוא ואכמ"ל.